

УДК 343.2/7

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.15>**О. В. Острогляд**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
професор кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
orcid.org/0000-0003-0003-3075

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА СПОСОБИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЯК МЕТОДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

В статті на основі теоретичного аналізу основних підходів до розуміння понять «метод кримінально-правової політики», «декриміналізація» та їх базових характеристик визначено поняття «підстави» та «способи» декриміналізації, встановлено їх змістовне наповнення. Відповідно метод (спосіб) реалізації кримінально-правової політики це система прийомів практичного здійснення, втілення у життя кримінально-правової політики. Декриміналізація ж, як метод (спосіб) реалізації кримінально-правової політики у науковій літературі розглядається як процес внаслідок якого виявлене діяння визнається законодавчим органом таким, що не містить достатньої суспільної небезпеки (не спричиняє істотної шкоди) для боротьби з ним кримінально-правовими засобами. А також декриміналізація це результат вилучення діяння з числа кримінальних правопорушень. Декриміналізація проходить ті ж стадії що і криміналізація (процес), проте завершується іншим результатом – виключенням діяння з кола кримінальних правопорушень (результат). На підставі логіко-семантичного та порівняльно-правового методів встановлено, що підставою декриміналізації діянь є відпадиння їх суспільної небезпеки, тобто нездатність заподіювати істотну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони; способами декриміналізації можуть бути особливості визначення загальних підстав і умов (меж) кримінальної відповідальності (наприклад, підвищення віку кримінальної відповідальності), а також виключення з Особливої частини статей чи їх частин, що передбачають відповідальність за вчинення певного діяння, введення до складу злочину нової обов'язкової ознаки, звуження змісту тієї чи іншої ознаки складу злочину, зміни законодавства, до якого відсилає кримінально-правова норма та ін. Перспективним видається також дослідження і інших характеристик декриміналізації, як методу кримінально-правової політики, а також висвітлення інших співвідношення цього та інших методів.

Ключові слова: кримінально-правова політика, метод кримінально-правової політики, декриміналізація, підстава декриміналізації, спосіб декриміналізації.

Ostrohliad O. V. CONCEPT, GROUNDS AND METHODS OF DECRIMINALIZATION AS A METHOD OF CRIMINAL LAW POLICY

In the article, based on the theoretical analysis of the main approaches to understanding the concepts of «method of criminal law policy», «decriminalization» and their basic characteristics, the concepts of «grounds» and «methods» of decriminalization are defined, and their content is established. Accordingly, the method of implementing criminal law policy is a system of techniques for practical implementation, implementation of criminal law policy. Decriminalization, as a method of implementing criminal law policy, is considered in the scientific literature as a process as a result of which the detected act is recognized by the legislative body as not containing sufficient social danger (does not cause significant harm) to combat it by criminal law means. Also, decriminalization is the result of removing an act from the number of criminal offenses. Decriminalization goes through the same stages as criminalization (process), but ends with a different result – the exclusion of the act from the circle of criminal offenses (result). On the basis of logical-semantic and comparative-legal methods, it was established that the basis of decriminalization of acts is the elimination of their social danger, that is, the inability to cause significant damage to the objects of criminal-legal protection; methods of decriminalization can include the specifics of determining the general grounds and conditions (limits) of criminal responsibility (for example, raising the age of criminal responsibility), as well as the exclusion from the Special part of articles or their parts that provide for responsibility for committing a certain act, the introduction of a new obligation into the composition of the crime binding feature, narrowing the content of one or another feature of the composition of the crime, changes in the legislation to which the criminal law norm refers, etc. The study of other characteristics of decriminalization as a method of criminal law policy, as well as highlighting other ratios of this and other methods, also seem promising.

Key words: criminal law policy, method of criminal law policy, decriminalization, basis of decriminalization, method of decriminalization.

Постановка проблеми. Якщо провести навіть поверховий огляд Кримінального кодексу України, то зразу стане зрозумілим, що більшість змін, які вносять до нього пов'язані з посиленням відповідальності, тобто з криміналізацією, а не декриміналізацією.

Така ситуація не дуже відповідає проголошеному курсу гуманізації кримінальної відповідаль-

ності (детальніше – [9, с. 152–157]). Відповідно розвиток кримінального законодавства має відбуватися збалансовано, наскільки це можливо криміналізація та декриміналізація мають бути в відносному балансі, оскільки виникають нові відносини, що потребують охорони, так само певні відносини з такої охорони відпадають, або переходять під захист інших норм, не кримінально-правових.

Певна частина недосконалості такої ситуації обумовлена рядом причин серед яких незламна віра в те, що будь-яку проблему можна вирішити за допомогою кримінального закону, а також недосконалістю розуміння теоретичних положень методів кримінально-правової політики.

Одразу ж слід відмітити, що в розумінні методів (способів) реалізації кримінально-правової політики неоднозначність підходів до понятійного апарату напевне найбільш відчутна, оскільки використовуються різні класифікації методів кримінально-правової політики, з різною кількістю елементів (від чотирьох до шести), тому ті дослідники, які користуються меншою кількістю елементів стараються «втиснути» в них всі можливі варіанти методів реалізації кримінально-правової політики, що навряд чи є виправданим.

Така ж ситуація відбувається і при аналізі і кожного конкретного методу реалізації кримінально-правової політики. Як результат, актуальним як з наукової точки зору так і практики подальшої реалізації є питання визначення змісту ключових характеристик поняття «декриміналізація», зокрема, «підстави декриміналізації» та «способи криміналізації».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В тій чи іншій мірі питання поняття, підстав та способів декриміналізації досліджували: Голік Ю., Грек Б., Дудоров О., Емінов В., Коробєєв А., Кудрявцев В., Марисюк К., Митрофанов А., Хавронюк М., Фріс П. та інші. Проте декриміналізація є постійно змінним явищем, що піддається політичним впливам найчастіше і тому потребує постійної уваги.

Метою статті є формування теоретичної аргументації розуміння декриміналізації як явища і процесу; її підстав та способів як методу кримінально-правової політики в Україні. Для реалізації мети поставлено завдання охарактеризувати окремі тлумачення вказаних понять, виробити єдність термінології на підставі положень сучасної української мови, наукових праць з даної тематики та визначити зміст цих понять.

Виклад основного матеріалу. Для початку, щоб визначити поняття, підстави та способи декриміналізації необхідно зробити кілька зауважень стосовно того, що взагалі розуміється під способом (методом) реалізації кримінального правової політики і що таке декриміналізація, як один з її методів (способів).

Не аналізуючи детально всі підходи та розуміння, для визначення того що розуміється під методом (способом) кримінально-правової політики, використаємо вже сформоване в попередньому дослідженні поняття [10, с. 182–186].

Відповідно метод (спосіб) реалізації кримінально-правової політики це система прийомів практичного здійснення, втілення у життя кри-

мінально-правової політики. Або іншими словами методи (способи) реалізації кримінально-правової політики це знаряддя за допомогою яких кримінально-правова політика протидіє злочинності (бореться зі злочинністю).

До методів (способів) реалізації кримінально-правової політики належать: криміналізація, декриміналізація, пеналізація, депеналізація, диференціація і індивідуалізація кримінальної відповідальності. Декриміналізація і криміналізація це методи, які відповідають за збалансованість кримінального закону.

Стосовно поняття декриміналізації, то тут, слід підкреслити, напевно що найменша кількість різних думок з приводу, що ж її складає.

Голік Ю.В. та Коробєєв А.І. вказують, що актом декриміналізації законодавець знімає «табу» з тих чи інших форм поведінки, визнаючи їх такими, що не становлять великої небезпеки для суспільства, а звідси – і незлочинним [1, с. 70].

Грек Б. вказує, що декриміналізація діянь виступає засобом реалізації потреби суспільства у скасуванні певної кримінально-правової заборони, яка стає непотрібною або навіть шкідливою. При цьому слід підкреслити, що йдеться саме про потреби суспільства, а не вузької групи осіб чи владної або управлінської структури. Лише за останньої умови декриміналізація діяння буде виправданою. Дії законодавця з декриміналізації певних діянь традиційно реалізуються в Україні в межах кримінально-правової політики держави [2, с. 90].

Про негативність політично обумовленої декриміналізації може свідчити, наприклад, зміни до ККУ внесені так званим законом «Тимошенко», згідно якого в статті 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» було отримано спеціального суб'єкта саме працівника правоохоронного органу, на відміну від більш загального поняття «службова особа».

Декриміналізація, як зазначають Дудоров О.О. та Хавронюк М.І., (лат. «de...» – префікс, що означає скасування, припинення) означає виключення діяння з числа кримінальних правопорушень, скасування кримінальної відповідальності за них (саме це визначення можемо взяти за основу подальшого аналізу – О.О.). Не слід плутати декриміналізацію з виключенням з Особливої частини КК статті чи її частини. Таке виключення може свідчити про удосконалення кримінального закону. Наприклад, у разі виключення із КК ст.ст. 112, 348, 379, 400 ні умисне вбивство державного та громадського діяча, працівника правоохоронного органу, судді, захисника, ні замах на умисне вбивство цих осіб не декриміналізуються: кримінальна відповідальність буде наставати за п. 8 ч. 2 ст. 115 (у разі замаху – за ст. 15 і п. 8 ч. 2 ст. 115) [4, с.67].

Митрофанов А.А. з цього приводу зазначає, що в науці кримінального права під декриміналізацією злочину (або декриміналізацією діяння) розуміється усунення злочинності діяння, виключення його з числа злочинів, тобто оголошення його таким, що не визнається більше злочином і не породжує у держави повноваження на кримінальне переслідування особи, яка його вчинила [8, с. 79].

Фріс П.Л. вважає, що декриміналізація являє собою процес визнання на державному рівні втрати криміналізованим діянням суспільної небезпечності, відсутність необхідності подальшої боротьби з ним за допомогою КК України та виключення норм, що передбачають відповідальність за його вчинення, з чинного закону про кримінальну відповідальність [11, с. 27].

Марисюк К., Канцір В. відзначають, що декриміналізація як процес офіційного визнання факту втрати певним діянням суспільної безпеки та вилучення норми, яка раніше встановлювала кримінальну відповідальність за згадане діяння, з КК України, є одним із найдієвіших методів кримінально-правової політики. Водночас, хоч законодавець і доволі часто звертається до декриміналізації у своїй діяльності, все ж остання, на нашу думку, не повною мірою використовується у процесі реформування окремих норм чинного закону про кримінальну відповідальність та й згаданого закону загалом [7, с. 194].

Декриміналізація, як підкреслюють Голік Ю.В. та Коробєєв А.І., також є процесом, проте він прямо протилежний попередньому (криміналізації – О.О.). Послідовно проходячи ті ж стадії, декриміналізація завершується іншим результатом – виключенням діяння з кола злочинного та скасуванням його кримінальної караності. Теоретично декриміналізацію часто називають криміналізацією «зі знаком мінус»: дії декриміналізуються тоді, коли відпадають підстави їх криміналізації. При цьому декриміналізація може здійснюватися у двох формах: виключення кримінальної караності діяння супроводжується або визнанням такої поведінки правомірною, такою що не засуджується, або переведенням його в розряд адміністративного, дисциплінарного або цивільно-правового делікту [1, с. 71].

Декриміналізація, як також зазначає Дудоров О.О., – термін, яким у кримінальному праві позначають процес і результат переведення злочинів у розряд незлочинних діянь. Декриміналізація – поняття, яке за характером і кримінально-правовими наслідками є протилежним криміналізації, своєрідна «криміналізація зі знаком мінус». Це – виявлення заборонених КК діянь, суспільна небезпека яких відпала або щодо яких державою визнано недоцільність застосування заходів кримінальної відповідальності, та ухвалення рішення про виключення таких

діянь із числа злочинів. Унаслідок декриміналізації діяння, яке раніше визнавалось злочином, більше не є таким, що відповідає ознакам певного складу злочину, передбаченого КК; воно стає правомірним діянням або відмінним від злочину правопорушенням (наприклад, адміністративним проступком чи цивільно-правовим деліктом). Декриміналізацію як один із видів скасування кримінальної відповідальності та одну з матеріальних підстав для зворотної дії кримінального закону в часі слід відрізнити від депеналізації (усунення застосування покарання до особи, яка вчинила діяння, що є злочином). Тому криміналізацією не визнається, зокрема, передбачення нових підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, від покарання чи його відбування [3, с. 52].

Відповідно, декриміналізація це процес внаслідок якого виявлене діяння визнається законодавчим органом таким, що не містить достатньої суспільної небезпеки (не спричиняє істотної шкоди) для боротьби з ним кримінально-правовими засобами. А також декриміналізація це результат вилучення діяння з числа кримінальних правопорушень.

Декриміналізація проходить ті ж стадії що і криміналізація (процес), проте завершується іншим результатом – виключенням діяння з кола кримінальних правопорушень (результат).

Стосовно підстав, передумов, умов, способів та принципів декриміналізації, то слід підкреслити, що тут можна використовувати ті ж що і в криміналізації (вони розроблені набагато ширше) з врахуванням специфіки зворотності процесу – декриміналізації.

Необхідною передумовою декриміналізації діяння, як підкреслює Грек Б., слід визнати наявність протягом певного часу у Кримінальному кодексі норми про відповідальність за таке діяння. Його декриміналізація полягатиме або у виключенні із Кримінального кодексу, або у лібералізації підстав та умов притягнення винних до кримінальної відповідальності та звільнення від неї. Не може визнаватися як декриміналізація, наприклад, факт неприйняття у Верховній Раді законопроекту, яким встановлювалася б відповідальність за нові склади злочинів, або ж призначалися б суворіші покарання за існуючі суспільно небезпечні діяння [2, с. 91].

Як і криміналізація, вказують Дудоров О.О. та Хавронюк М.І., декриміналізація також має бути зумовлена відповідними факторами, які створюють її підстави, здійснюватися за певних приводів і відповідати певним умовам. Приводи до декриміналізації ті самі, що й приводи до криміналізації. Підставою декриміналізації діянь є їхня нездатність заподіювати істотну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони [4, с. 67–68]. Зокре-

ма, при декриміналізації приводами можуть бути допущені при проведенні криміналізації помилки.

Кудрявцев В.А. та Ємінов В.Є. вказують, що причин (чи умов) цих заходів декілька, причому деякі з них мають суперечливу направленість. Розглянемо лише деякі: А) декриміналізація необхідна при серйозних змінах політичних і економічних відносин в країні. Останнім часом в літературі зверталась увага на те, що і в нових економічних умовах можна декриміналізувати ряд діянь, що передбачені Кримінальним кодексом. Б) декриміналізація потрібна, якщо кримінальний закон розходиться з суспільною моральністю. В) декриміналізація можлива, якщо з небажаними формами поведінки можна вести боротьбу іншими, більш м'якими (і можливо, більш дієвими) засобами, ніж кримінальне покарання (його нерідко можна замінити іншими процедурами). Г) декриміналізація є вимушеною, якщо закон вперто не виконується значною частиною населення [6, с. 103–104].

В рамках декриміналізації також вирізняються способи, що притаманні цьому методу кримінально-правової політики.

Зокрема, Дудоров О.О., відзначає, що способом декриміналізації є і скасування статті (частини статті) Особливої частини КК (наприклад, при ухваленні чинного КК України відбулася декриміналізація наклепу та образи; у 2004 р. з КК України було виключено ст. 331 «Незаконне перетинання державного кордону», а в 2014 р. – ст. 365-1 «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»). Разом з тим слід брати до уваги, що виключення статті (її частини) з Особливої частини КК не завжди означає декриміналізацію діяння, передбаченого цією статтею (її частиною). Так, у випадку скасування спеціальної кримінально-правової норми передбачене нею діяння може продовжувати визнаватися злочином, однак вже згідно із загальною кримінально-правовою нормою (тобто змінюється лише форма кримінального закону при незмінності його змісту). Наприклад, карні до 2011 р. за ст. 221 КК України «Незаконні дії у разі банкрутства», а наразі передбачені ст. 166-16 КпАП України фальсифікація, приховування чи знищення документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність суб'єкта господарської діяльності, за наявності підстав можуть кваліфікуватись за ст. ст. 357, 358, 366 КК України. Виключення з КК України ст. ст. 112, 348, 379, 400 не означатиме декриміналізацію умисного вбивства державного та громадського діяча, працівника правоохоронного органу, судді чи захисника, оскільки кримінальна відповідальність за вчинене наставатиме на підставі загальної норми – п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. До інших спо-

собів декриміналізації можуть бути віднесені: введення до складу злочину нової обов'язкової ознаки (наприклад, перетворення складу певного злочину з формального у матеріальний); виключення зі складу злочину окремих альтернативних ознак (наприклад, здійснена в 2011 р. декриміналізація «товарної» контрабанди); звуження змісту тієї чи іншої ознаки складу злочину (наприклад, введення до складу злочину ознак спеціального суб'єкта; на відміну від КК України 1960 р., ст. 299 чинного КК України визнає злочином жорстоке поводження лише з хребетними тваринами) [3, с. 53].

Декриміналізація, згідно Енциклопедії кримінального права, може виражатися на законодавчому рівні – у виключенні з кримінального кодексу будь-якої статті, що передбачала раніше кримінальну відповідальність за певне діяння. Однак зміна норм Загальної частини кримінального закону також може свідчити про декриміналізацію. Декриміналізація – фактична – може статися і у зв'язку зі зміною не кримінального, а позитивного законодавства – за складами злочинів, які мають бланкетні диспозиції статей, у яких вони викладені [12, с. 92].

На відміну від процесу криміналізації, де пріоритет в підготовці відповідних новацій і пропозицій, з точки зору Кудрявцева В. та Ємінова В., належить кримінологам, питання декриміналізації в більшій мірі носить суто комплексний характер. Так, криміналісти в процесі розслідування і розкриття злочинів отримують повну і достовірну інформацію про реальну дійсність, ефективність і обґрунтованість конкретних статей Кримінального кодексу. Подібна інформація, безумовно, може бути отримана і процесі розгляду кримінальних справ, і в рамках адвокатської практики. Адвокати, вивчаючи кримінальні справи і вникаючи в сутність злочинних діянь, що вчиняються, як з об'єктивної, так і суб'єктивної сторони, постійно отримують цінну інформацію про конкретний злочин, особу злочинця, умови скоєння злочину, і відповідно, можуть з високим ступенем достовірності дати експертну оцінку ефективності і обґрунтованості тих чи інших складів, що містяться в Кодексі [6, с. 105].

Процес декриміналізації (як і криміналізації) в Україні не можна визнати врегульованим, для цього достатньо подивитися на кількість внесених до ККУ змін та прочитати обґрунтування їх введення.

Однією з пропозицій, що може допомогти визначити необхідність декриміналізації, на думку Кудрявцева В.А. та Ємінова В.Є. є, по-перше, відродження моральної статистики (для реєстрації фактів протиправної поведінки, що не переходять кордон злочинного) і, по-друге, створення спеціальної статистичної служби, яка б займалася не просто реєстрацією правопорушень і злочинів, але й давала б аналітичну оцінку стану злочинності як

і в цілому в країні, так і в окремих її регіонах. Очевидно, що подібна служба не може бути структурно підпорядкована ні одному відомству [6, с. 106].

А вже на підставі отриманих даних, з залученням спеціалістів кримінологічного, криміналістичного, кримінально-процесуального, кримінально-правового профілю, а також адвокатів можна формувати пропозиції щодо декриміналізації конкретних статей КК.

Невизначеність теоретичних положень призводить до проблем і помилок в практичній реалізації декриміналізації.

На жаль, як підкреслюють Дудоров О.О. та Хавронюк М.І., правила криміналізації і декриміналізації діянь прямо не визначені в законодавстві. Тому особи, які мають право законодавчої ініціативи, іноді зловживають своїм службовим становищем для ініціювання і лобіювання таких законопроектів про внесення змін до КК, які не вирішують його завдань, натомість які можуть створити політичну і соціальну напругу (як приклади можна навести проекти законів, якими пропонувалось ввести кримінальну відповідальність за наклеп, за пропаганду комуністичної або націоналістичної ідеологій, поновити смертну кару тощо) або спрямовані на вирішення особистих чи корпоративних інтересів (зокрема проекти законів, якими КК доповнено ст. 381-1 і ст. 389-1 або внесені зміни до ст. 359) [4, с. 68].

Ще одним теоретичним аспектом декриміналізації, є включення до його характеристики складових інших методів кримінально-правової політики.

Наприклад, Ковальчук А.В. виділяє так звану правозастосовну декриміналізацію, хоча в цьому випадку мова швидше йде про індивідуалізацію відповідальності, а не про декриміналізацію, оскільки суб'єктом криміналізації та декриміналізації є тільки законодавець (за виключенням негативної правотворчості КСУ).

Зокрема він зазначає наступне, для з'ясування сутності правозастосовної декриміналізації вважаємо за необхідне виділити такі, що характеризують її ознаки. 1) суб'єктом правозастосовної декриміналізації є виключно правозастосувач (особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя); 2) при правозастосовній декриміналізації норма кримінального закону, що підлягає застосуванню, не декриміналізується та продовжує функціонувати; 3) правозастосовна декриміналізація адресована вчиненому діянню, а чи не правової нормі; 4) правозастосовна декриміналізація має місце тоді, коли у скоєному діянні зовні містяться всі ознаки складу злочину, передбаченого кримінальним законом, але відсутня суспільна небезпека, властива злочину; 5) підставою правозастосовної декриміналізації є правосвідомість правозастосувача, що тягне за собою скасування дії норми кримінального закону про визнання

діяння злочинним; 6) правозастосовна декриміналізація не є масовою, кожне рішення про її застосування є унікальним, діє лише для конкретної особи та конкретного діяння; 7) при правозастосовній декриміналізації скорочення (звуження) злочинності діяння немислимо, оскільки злочинність скоєного зовсім виключається через відсутність події злочину; 8) при правозастосовній декриміналізації стверджувати про звільнення особи від кримінальної відповідальності помилково, оскільки відсутня юридичний факт скоєння злочину, що є підставою для її настання; 9) процесуальним оформленням правозастосовної декриміналізації є винесення ухвали про відмову у порушенні кримінального провадження (ухвали про припинення досудового розслідування, виправдувального вироку) із застосуванням до особи заходів адміністративного чи дисциплінарного стягнення або без застосування зазначених заходів; 10) правозастосовна декриміналізація має безумовний характер, тобто не може бути скасована у майбутньому. Аналіз виділених ознак, на його думку, дає підстави вважати правозастосовною декриміналізацією категорію малозначного діяння [5, с. 390–391].

В цьому ракурсі дослідження декриміналізації це потребує продовження.

Висновки. Таким чином з проведеного дослідження можна зробити ряд висновків та узагальнень:

– декриміналізація це процес внаслідок якого виявлене діяння визнається законодавчим органом таким, що не містить достатньої суспільної небезпеки (не спричиняє істотної шкоди) для боротьби з ним кримінально-правовими засобами. А також декриміналізація це результат вилучення діяння з числа кримінальних правопорушень;

– декриміналізація проходить ті ж стадії що і криміналізація (процес), проте завершується іншим результатом – виключенням діяння з кола кримінальних правопорушень (результат);

– підставою декриміналізації діянь є відпадиння їх суспільної небезпеки, тобто нездатність заподіювати істотну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони;

– способами декриміналізації можуть бути особливості визначення загальних підстав і умов (меж) кримінальної відповідальності (наприклад, підвищення віку кримінальної відповідальності), а також виключення з Особливої частини статей чи їх частин, що передбачають відповідальність за вчинення певного діяння, введення до складу злочину нової обов'язкової ознаки, звуження змісту тієї чи іншої ознаки складу злочину, зміни законодавства, до якого відсилає кримінально-правова норма та ін.

Подальші дослідження в цій сфері можуть стосуватися розмежуванню декриміналізації з іншими методами реалізації кримінально-правової політики.

Література

1. Голик Ю. В., Коробеев А. И. Преступность – планетарная проблема. (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 215 с.
2. Грек Б. Декриміналізація діянь як один із видів гуманізації кримінальної відповідальності: сутність та підстави [Електронний ресурс]. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 90–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2012_8_16
3. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). К. : Ваіте, 2017. 872 с.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2014. 944 с.
5. Ковальчук А. В. Правоприменительная декриминализация в системе мер экономии уголовно-правового воздействия. *Уголовное право: стратегия развития в XXI веке* : материалы XVIII Международной научно-практической конференции. Москва : РГ-Пресс, 2021. С. 388–393.
6. Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Криминология и проблемы декриминализации. *Журнал российского права*. 2005. № 4. С. 103–107.
7. Марисюк К., Канцір В. Декриміналізація як метод кримінально-правової політики [Електронний ресурс]. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 191–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_22_29
8. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.
9. Острогляд О. В. Гуманізація кримінальної відповідальності: сучасний стан та перспективи. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 152–157.
10. Острогляд О. В. Сучасне розуміння способів (методів) реалізації кримінально-правової політики. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ* : РВВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2013. Вип. 8. С. 182–186.
11. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці [Електронний ресурс]. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Вип. 1. С. 19–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vakpu_2014_1_4
12. Энциклопедия уголовного права. Т. 1. Понятие уголовного права. СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. 700 с.